

Císařské otisky v 21. století, dědictví, které nelze přehlédnout!

Zajímá Vás, jak vypadalo okolí Vaší obce téměř před 200 lety?

Abstrakt:

Príspevek informuje čtenáře o zveřejnění podrobné barevné bezešvé mapy složené z císařských otisků mapy stabilního katastru na Internetu. Takovou mapu je možné dohledat a zjistit, jak vypadala obec či město v první polovině 19. století na mapě, kterou v době vzniku záviděla Rakousku-Uhersku celá Evropa!

Zajímá vás třeba, co se nacházelo téměř před 200 lety v místech, které máte z jakéhokoliv důvodu rádi? Nebo vás zajímá historie vašeho rodu? Kde sídlili vaši předci? A třeba i to, jaké konkrétní pozemky užívali? Nebo vás zajímá třeba z profesního hlediska, kudy protékal krajinou vodní tok, nebo kde se na území vaší obce nacházely v první polovině 19. století rybníky nebo kudy probíhaly tehdejší komunikace? Na tyto otázky Vám mohou odpovědět mapy, které jsou dnes již dostupné nejen v papírové podobě v příslušných archívech, ale také na internetových stránkách. Pokud budete mít štěstí, tak dohledáte nejen naskenované obrázky malého výřezu konkrétního katastrálního území, ale rovněž „bezešvou“ mapu stabilního katastru pro území většího rozsahu, kterou lze porovnat například se současným zobrazením leteckého snímku či současného stavu území zakresleného na dnešních mapách!

Obr. 1 – Opava, ukázka porovnání současného stavu a katastrální mapy z roku 1836.

Ortofotomapa 2015 © TopGis s.r.o.

© ČÚZK – výřez císařského otisku

Osvětlení základních pojmů

Je předpoklad, že tento text bude čten většinou kolegy z různých úřadů všech úrovní veřejné správy. A my úředníci jsme zvyklí, že musíme mít jasno v používaných pojmech.

V našem textu se dále objeví pojem císařský otisk, indikační skica, zmíněn bude pojem Sv. Štěpán a Gusterberg pro označení geodetického zobrazení, které bylo využito pro mapování Čech, Moravy a Slezska na území dnešní republiky. Dále bude osvětleno, co znamená „georeferencovat“ naskenované listy císařských otisků. Pokud jsou čtenáři tyto pojmy známy, může tuto kapitolu s klidným svědomím přeskóčit.

Výsledkem mapování, které probíhalo v rámci konkrétního katastrálního území na základě matematicky a geodeticky vymezeného kladu mapových listů, byl ručně vykreslený originální mapový list stabilního katastru. Tento list byl okopírován na tiskový kámen (matrici) a podle potřeb jednotlivých tehdejších úřadů tisknut v černobílém provedení. A právě kolorované kopie černobílého výtisku mapového listu se nazývají císařské otisky, protože byly vyhotoveny pro císařský archiv ve Vídni. Pro české země byly po rozpadu Rakouska-Uherska delimitovány a nyní jsou uloženy v Ústředním archivu zeměměřictví a katastru. Na jednom výtisku je zobrazeno i několik výřezů mapových listů z okrajových částí mapovaného katastrálního území tak, aby se minimalizovaly tehdejší jistě nemalé náklady na tisk.

Indikační skica je pracovní mapa, která byla využívána pro práci v terénu. Do ní byla kromě čísel parcel zaznamenávána rovněž domovní čísla pro jednotlivé usedlosti a městské domy. Dokonce také jména tehdejších vlastníků byla vpisována společně s číslem domovním do jednotlivých parcel. To je jistě velmi důležitá informace pro všechny zájemce o historii svého rodu! Je to pracovní kopie originální mapy, která obsahuje všechny parcely, ale může vykazovat znatelné chyby v přesnosti zákresu.

Svatoštěpánské a Gusterbergské zobrazení bylo využito pro mapování zemí tehdejší koruny české. Je třeba podotknout, že vzhledem ke značnému územnímu rozsahu tehdejší monarchie bylo rozhodnuto, že mapování bude probíhat v pásích, pokrývajících mapované územím tak, aby do mapy zobrazené mapované prvky měly co nejmenší zkreslení. Pro tato pásma byla vytvořena základní páteř geodetických bodů, což byly v terénu dobře viditelné body jako věže kostelů, kóty, na kterých byly vybudovány triangulační věže atd. Tato síť bodů se nazývá triangulace a byla vytvořena z důvodu, aby tehdejší geodeti mohli měření provést v požadované přesnosti měření. Počátkem souřadnic Svatoštěpánského zobrazení byla opravdu věž nejznámějšího chrámu Sv. Štěpána ve Vídni. Gusterberg je kóta v Rakousku jižně od Lince.

Obr. 2 - Počátek souřadnicového systému Svatoštěpánského a Gusterbergského zobrazení

Georeference je činnost, kdy s pomocí specializované aplikace dokáže uživatel počítače načíst naskenovaný obrázek konkrétního listu císařského otisku. Ten se po prostém načtení do programu, který umožní zobrazovat mapy, umístí do počátku. Úkolem georeference je tedy umístit tento obrázek na místo, kam patří v používaném souřadnicovém systému. Po úspěšné georeferenci se objekty, jako je kostel, zámek, most přes řeku, které jsou zakresleny na císařském otisku, kryjí se stejnými objekty, které se zachovaly dodnes a jsou zobrazeny na současné mapě či aktuálním leteckém snímku, který máme k dispozici v počítači.

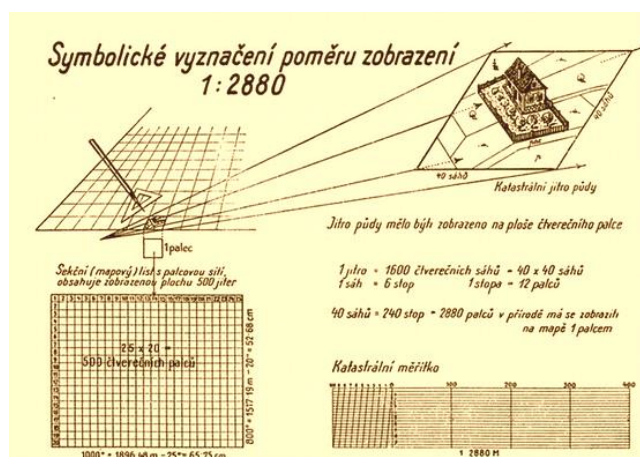
Sláva důkladnosti

Impulsem pro rozhodnutí o tom, že v Rakousku-Uhersku bude provedeno důkladné katastrální mapování, byla bezesporu situace těsně po Napoleonských válkách. Důsledkem nemalých válečných výdajů bylo, že de facto zkrachoval stát a bylo potřeba zajistit, aby byly efektivně a spravedlivě vybírány daně. O mapování bylo rozhodnuto vydáním patentu císaře Františka I. ze dne 23. prosince 1817.

Ocitujme preambuli tohoto patentu: „*Při uvážení nerovností, které vznikají při ukládání pozemkové daně podle dosavadního měřítka, rozdělování na celé země, kraje, okresy a obce, jakož i na jednotlivé poplatníky, rozhodli jsme se po zralém uvážení nejúčelnějšího způsobu, jak jim odpomoci, zavést ve všech našich německých a italských zemích pevný systém pozemkové daně, levné v zásadách a použití. Našimi vedoucími myšlenkami při tomto všeobecně prospěšném opatření bylo uplatnění pojmu přísné spravedlnosti, vynikajícího povzbuzení zemědělství, podmíněného správným vyměřením pozemkové daně a co největším urychlením jeho ozdravení*“.

Tyto principy jsou jistě podstatou pro vedení katastru dodnes. Na tehdejší území Rakouska-Uherska již dříve existovaly katastry a systém vybírání daní, například Josefovský katastr a Mariánsko-tereziánský katastr. Co se týká mapování, byly pro účely těchto katastrů mapovány pouze pozemky přinášející hospodářský užitek a přesnost map nebyla příliš velká. Vzhledem k faktu, že primárním důvodem pro zahájení mapování stabilního katastru nebyla samotná mapa, ale pomocí mapy určení předpokládaných výnosů z užívaných pozemků, ze kterých byly vypočteny daně, nebyly tehdy mapovány méně rozvinuté části monarchie s nízkým daňovým výnosem (Uhry, zahrnující samozřejmě Slovensko, Slavonie, Vojvodina, Banát, Chorvatsko a Sedmihradsko – viz Bumba, 2007). Země koruny české ale byly naštěstí zmapovány celoplošně!

Mapování vzhledem k důkladné přípravě projektu proběhlo na svou dobu v nebyvalé kvalitě, co se týká přesnosti měření i celkového zpracování díla. Velice cenným je z dnešního pohledu neuvěřitelný rozsah tehdy mapovaných jevů. Mapa stabilního katastru byla vykreslena pro nás v neobvyklém měřítku 1 : 2880. Toto měřítko odpovídalo požadavku zadavatele, aby jeden čtvereční palec na mapě zobrazoval jedno jitro ve skutečnosti (1 palec představuje 2,63x2,63m, 1 jitro 75,86x75,86m).

Obr. 3 – Měřítko 1 : 2 880

Z tohoto mapování vznikla rovněž i tehdejší vojenská speciálka – dnes je označována jako II. vojenské mapování. Rozsah mapovaných jevů nejlépe dokumentuje dobová legenda, která zaujme vkusným barevným a řemeslně dokonalým výtvarným zpracováním. Doporučuji dohledat na Internetu dostupný „Katalog objektů stabilního katastru“ (Vichrová, 2009).

Obr. 4 - Ukázka legendy mapy stabilního katastru

Metodicky a organizačně bylo mapování zvládnuto na výtečnou. Dnes je moderní metodou efektivního vedení mnoha činností využití projektového řízení. Pokud bychom mohli hodnotit ze současného pohledu proces vzniku mapy stabilního katastru v rámci celé tehdejší monarchie, tak by tento projekt mohl být vážným adeptem na ta nejvyšší ocenění. Jediné, co je možné vytknout tehdejšímu týmu je fakt, že realizátoři podcenili zajištění udržitelnosti projektu. Ale kdo v době vydání patentu v roce 1817 mohl předpokládat, jaké zásadní a rychlé změny společnost čekají? Předpokládalo se, že jednou zmapované pozemky se nebudou měnit, proto se mapovaný katastr nazýval stabilní. Existovalo nařízení, že grunt dědil nejstarší syn. Ale průmyslová revoluce vedla k prudkým společenským a ekonomickým změnám. Princip zachování gruntu jako celku vzal za své, majetky se začaly drobit a docházelo především v městských oblastech k prudkému rozšiřování zástavby. Vše urychlila rovněž výstavba železnic. Takže než byla mapa „stabilního katastru“ uvedena v platnost, byla už často zastaralá a neaktuální. Dobrá organizace celého procesu, zajištění několikastupňového řízení a kontroly kvality prováděných prací, přispěla k poměrně rychlému postupu mapování. Jako geodeti fungovali jak vojenští, tak civilní odborníci. Jako figuranti byli většinou využíváni mladí, pohybově zdatní vojáci prezenční služby, kteří po zacvičení vzhledem k tehdejší délce služby u armády (dle WIKIPEDIE od roku 1811 do roku 1845 byla služba stanovena na 14 let) mohli státu odvést hodně práce s vynaložením nízkých nákladů. Figuranty a materiál platila obec, na jejímž území se pracovalo. Vzdálenosti mezi měřenými body v terénu se tehdy určovaly pomocí jednoduchého měřického stolku tak, že se počítaly ze zaměřených úhlů využitím goniometrických funkcí.

Obr. 5 - Geodet za měřickým stolem

Historické souvislosti

S přestávkami proběhlo mapování území dnešní České republiky v letech 1826 – 1843 v souřadnicovém systému Sv. Štěpán pro Moravu a Slezsko a v souřadnicovém systému Gusterberg pro Čechy. Výsledkem bylo kompaktní dílo zpracované na celém mapovaném území Rakousko-Uherské monarchie ve stejné kvalitě. Bezesporně bylo výjimečným mapovým dílem v rámci tehdejšího světa! To dokládá velmi vysokou odbornou úroveň tehdejších účastníků mapování a níže uvedená fakta dokazují, že pracovní morálka našich předků musela být příkladná.

Jan Bumba ve své publikaci uvádí, že v Čechách, na Moravě a Slezsku bylo zmapováno 12 691 katastrálních území, které obsahovaly celkem 15 359 518 parcel, a to za cenu 3,8 mil. zlatých (Jan Bumba, 2007). Pro srovnání, ve všech rakouských zemích, bylo v průběhu let 1817-1861 zaměřeno celkem 30 556 obcí s výměrou asi 300 tisíc km² s nákladem asi 36 mil zlatých (Alois Šimek, 1940). Jeden zlatý dle údajů WIKIPEDIE představoval hodnotu cca 120 Kč (pro srovnání roční plat vyššího úředníka cca 500 až 700 zlatých, učitele 130 a dělníka 100 až 200 zlatých).

Jaké bylo personální zabezpečení? Když v letech 1836 až 1837 vrcholilo mapování v moravskoslezských zemích, působilo na Moravě 9 inspektorátů se 139 geometry a 129 adjunktů. V průběhu 11 let (1824-1830 a 1833-1836) bylo zmapováno celkem 3 724 obcí s výměrou cca 27 375 km², což představovalo 17 181 mapových listů, na kterých bylo zobrazeno 6 038 454 parcel, a to s náklady cca 1,4 mil. zlatých. Geometři v terénu měli denní plat 3,3 zlatých, k tomu roční přídavek 40 zlatých a měsíční paušál 1 zlatý na psací potřeby. Průměrně ročně zaměřil jeden geometr 3625 ha, denně tedy asi 24 ha. Materiál a figuranty platily obce (Alois Šimek, 1940).

Kde hledat na Internetu?

Zásluhou digitalizace fondů historických map uložených v archívech Ústředního archívu zeměměřictví a katastru (ÚAZK) byly naskenovány všechny dostupné císařské otisky, které byly po rozpadu Rakouska-Uherska delimitovány z Vídně do Prahy. To byl záslužný čin Českého úřadu katastrálního a zeměměřického (ČÚZK), který zastřešuje ÚAZK. Nedochoval se vcelku zanedbatelný počet císařských otisků. V tomto případě je možné tyto chybějící mapové listy nahradit skeny originálních map stabilního katastru.

Naskenované listy císařských otisků lze tedy dohledat na webových stránkách ČÚZK pro území celé České republiky. Kde můžeme mapové listy císařských otisků na Internetu najít? Na adrese <http://geoportal.cuzk.cz/> rozklikněte nejdříve záložku „Archivní mapy“. Potom doporučujeme otevřít pomocí tlačítka označeného jako „Zjednodušený výběr archiválií“ mapovou službu, která je uživatelsky velmi přívětivá. Pokud se vám podařilo zvětšit požadované místo na mapě, potom kliknutím do mapy otevřete nové okno se všemi dostupnými naskenovanými archivními mapami zobrazenými v miniaturách. Kteroukoliv takto vyobrazenou mapu je možné postupně zvětšovat a prohlížet v detailu v novém okně.

Sada císařských otisků je k dispozici v náhledech mezi prvními mapami, hned za indikačními skicami. Indikační skici jsou bez diskusí nejzajímavější součástí map stabilního katastru. Kliknutím na náhled indikační skici je možné otevřít prohlížečskou službu zobrazující indikační skicu pro dotčené katastrální území. Velkou výhodou je, že jednotlivé mapové listy jsou sesazeny do jednoho celku. Zastavěnou část větších obcí a měst najdete vykreslenou většinou samostatně, protože zastavěná území byla mapována v podrobnějším měřítku 1 : 1440. Zbytek katastrálního území byl mapován v sáhovém měřítku 1 : 2880.

Indikační skica je velmi cenným podkladem pro všechny, které zajímá historie, protože obsahuje čísla domovní označená černými číslicemi nebo karmínovými číslicemi (tato čísla domovní se velmi často shodují dodnes s čísly popisnými). Všechny záznamy jak v pozemkových knihách, tak matrikách mají totiž vazbu na číslo domovní. Skicy se malovaly od ruky přímo v terénu a zaznamenávali se do ní kromě jmen držitelů pozemků také typ držby, písmenem D se označovala půda dominikální – panská, písmene Ueb půdu přespólní.

Obr. 6 - Porovnání císařského otisku a indikační skici s čísly domovními a jmény majitelů

Mapy stabilního katastru v měřítku 1 : 2880 neobsahují čísla domovní, ale pouze čísla parcel, a to ve dvou samostatných řadách. Pozemkové parcely jsou označeny karmínovou barvou a stavební parcely barvou černou. To stejné platí rovněž i pro císařské otisky! Indikační skici na rozdíl od císařských otisků nejsou uloženy v ÚAZK, ale jsou to archiválie fyzicky uložené v příslušných regionálních archívech, jako je Zemský archiv v Opavě, Moravský zemský archiv v Brně atd. Tyto regionální archivy také umožňují prohlížet indikační skici na svých internetových stránkách.

Pokud však jednotlivé výřezy naskenovaných císařských otisků georeferencujeme, tak máme možnost tento puzzle s pomocí specializovaného programového vybavení poskládat do jednoho celku nejen pro jedno katastrální území. Tak byly mapy v době monarchie tisknuty. S pomocí dnešní výpočetní techniky můžeme vytvořit bezešvou mapu pro libovolně velké území, takže císařské otisky nám potom umožní se dobře zorientovat při prohlížení indikační skici, kde jsme dohledali číslo domovní třeba rodné chalupy našeho prapradědy. Stačí následně přečíst číslo dotčené stavební parcely na indikační skice a následně ho dohledat na císařském otisku. Potom zjistit současný stav území na aktuálním leteckém snímku, který se s císařským otiskem kryje, je velmi jednoduché. To je příklad časté úlohy řešené v praxi.

Georeferencované císařské otisky mají tudíž mnohonásobně vyšší užitnou hodnotu než originální skeny této cenné archiválie.

V Ostravě dne 8. 6. 2016

Zpracoval: RNDr. Stanislav Hasalík

POUŽITÉ ZDROJE:

BUMBA, J. *České katastry od 11. – 21 století*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2007.

HASALÍK, S. *Stav rektifikace císařských otisků na území MSK*“. Sborník 19. odborného semináře Územní plánování a geografické informační systémy, ČAGI, 2013,

MAREK, T. *Bezešvá mapa Prahy z povinných císařských otisků*. Praha, 2010: Diplomová práce ČVÚT Praha, stavební fakulta.

ŠIMEK, A. *100 let stabilního katastru na Moravě 1817 – 1918*. Zeměměřický obzor 1940, číslo 1, ročník 1/XXVIII

VICHROVÁ, M. *Katalog objektů stabilního katastru*. Plzeň 2009: bakalářská práce, Západočeská universita v Plzni, katedra aplikovaných věd